

Blaha Lujza.

Irta: *Volly István.*

Csak egy kis pacsirta, dalos ajkú, fekete szemű kis színész nő volt Blaha Lujza és mégis úgy érzem, hogy az ő érdemeit méltatni túlhaladja az én erőmet. Egy művésznő? Ahogy Kossuth Lajos egy ügyvéd, Széchenyi István egy huszártiszt, Deák Ferenc egy táblabíró volt. Kossuth a magyar szabadság megtestesítője, Széchenyi a tenni vágyásé, az alkotóerővé és Blaha Lujza „a gyönyörű, asszonyalakat öltött magyar szó és magyar ének.” Szinte hallom a nótája csengését, a szavai gyöngyözését és látom, tarka víganója rebben a piros csizmácska fölött, bogárszeme villan, magyaros hajfonata röppen a csárdás ropogása közben. Mennyi szép dalt eldalolt, mennyi csárdást eltáncolt s aki hallgatja, aki végignézi, lángragyúllad, újrzza eszeveszetten . . . Lelkesednek érte Győrött, Debrecenben, Nagyváradon, Pesten. Tőle tanulta meg a német Pest azt, hogy ki a magyar. Ha semmi más érdeme nem lenne, mint az, hogy Pest népét az ő varázsa gyűjtötte a magyar színházba — akkor is örök megemlékezést érdemel!

A magyar nótát, a magyar táncot, a zengő magyar szót úgy vitte a színpadra, ahogy az a rónán, a hegyek alján termett. Kacagtatóan, kedvesen játszott az operetekben, mély átérzéssel és erővel elevenítette meg a népies drámai alakokat. De népszínműben, vígjátékban mindig magyar maradt! Nem utánozott idegen mintát, sőt száz meg száz szerepében művészi egyéniségével, egyszerű természetes játékkal, ízlésével, bájoságával magyaros, nemzeti jelleget is adott minden darabnak.

Mi tette őt képessé mindeerre? Az élete története sok mindent megvilágít.

Kedves, szívhezszóló, kis mesék élnek a nép ajkán Blaha Lujza születéséről. Egyik szerint egy csárda udvarán, egy másik szerint pedig egyenesen az országúton, egy fa alatt pillantotta meg a napvilágot. Szeretné a nép a mesék, a mondák világában születetni meg kedvencét, de nem úgy van. Blaha Lujza, leánykori nevén Reindl Ludovika a gömörmegyei Rimaszombaton született, 1850. szept. 8-án. Az anyakönyv tanúsága szerint az apró művészcsometét ott tartották keresztvíz alá. Édesanyja egy szegény csizmadia házában talált ápolásra. Tehát nem rózsabokorban jött a világra, mint annyiszor énekelte, de hogy nem táplálta az édesanyja hiába, az biztos!

Blahánéknak az édesanyja is színész nő volt. Apja is, aki Nyiregyháza is merkedett meg a szép Ponti Lujzával. Reindl Sándor délceg katonatiszt volt, az ottani társaság kedvence. Bár szülei mindkét részről ellenezték a házasságot, az egymást megértő fiatalok a szabolcsmegyei Pazonyban egybekeltek 1848-ban. Reindl, mint honvéd, részt

vett a szabadságharcban, majd 49. után, hogy az üldöztetéstől meneküljön, álnév alatt színészi pályára lépett. Nejével együtt jó színészek voltak, ismerték és tisztelték őket. A kis Lujza már a színpad közelében pillantotta meg a napvilágot.

Gyermekkorra örökös jándorlásban telt el. Első barátai a falusi kis gyerekek voltak. Bármerre jártak, a kis Lujza mindenhol megbarátkozott velük s a legboldogabb volt, ha közöttük játszhatott. Szüleit arra kérte, hogy neki is olyan ruhát szabjanak, mint a parasztlánykéké. A falu, a falusi ember szokásai és viselete iránti szeretet később is megmaradt a művésznő szívében s a gyermeki lélek fogékonyságával bizonyára sok megfigyelés verődött emlékezetébe életének e szakaszából.

Gyöngéd édesanyja minden vasárnap elvitte őt a színházba, hétköznapokon azonban valamelyik szomszédasszony gondjaira bízta a kis Lujzát. Ha szülei vasárnaponkint a színházba vitték, másnap már vígan dúdolta az ott hallott dalokat s Reindlék lakása reggeltől-napestig visszhangzott csengő cérnahangjától. Édesapja gyakran mondogatta: „Te leszel az én édes kis primadonnám.“ De bizony nem érte meg a kis primadonnája sikereit. Megölte őt a felvidéken dúló kolera. Kassán temették el, 8.6-ban.

Az özvegy pedig vándorolt tovább a színésztársulattal. Egyszer itt, máskor az ország túlsó végén találkoznak velük. Jártak Gyöngyösön, Mezőtúron, Hódmezővásárhelyen, Losoncon, Balassagyarmaton, meg még egy csomó kisebb-nagyobb városban. Az útban lévő színésztrupp gyakran a csárdában töltötte el az éjszakákat. Rákosi Jenő írja, hogy valamelyik útszéli csárdában lesett el a kis színésznőjelölt egy leányalakot, amelyet azután jóval később, „A betyár kendője“ c. színmű Buzi Zsófiája szerepében vitt a színpadra. Utánozta minden mozdulatát, járását, épen olyan ruhát csináltatott magának, haját is úgy fonta be. Így használta fel az ügyes színésznő a gyakran bizony keservesen szerzett tapasztalatokat.

Nagyon szeretett iskolába járni. Amint valami nagyobb városban ütött tanyát a színésztársaság, édesanyja beíratta őt az iskolába. Persze egy-egy osztályt sohasem járhatott végig, mert tovább vándoroltak. Ilyenkor aztán a gondos édesanyja egy-egy képzetesebb színésztársát kötelezte le a kis Lujza oktatására — uzsonna, ebéd, vagy vacsora árán. Inkább maga nélkülözött, csakhogy a kis leány rendes tanításban részesüljön.

Az első nagyobb szerepét Győrben játszotta el a kis Lujza. Épen neki való darabban: a „Féltve őrzött kisleány“ címűben. Többször verseket kapott s azokat a felvonásokközben szavalta el. Egy ilyen alkalommal a „Falusi kislány Pesten“ c. költeménnyel aratott nagy sikert. A közönség többször kitapsolta a csengő hangú leánykát s egy úr az első sorokból hozzálépett és egy ezüst húszast adott neki. „Vegyél rajta magadnak pártát!“ — mondotta. Ez volt a kis művésznő első kérése, melyre rettentő mód büszke volt!

A győri színészszezon után Budán, majd Vácon már gyakrabban fellép a 10—12 éves Kölesi Lujza. Így nevezték őt színpadi nevén, édesanyja második férje, Kölesi Antal színpadi festő után. Később Szé-

keszfehérváron arat szép sikert a „Tiszaháti libácská-“ban, még pedig, — mint emlékirataiban megjegyzi — ének nélkül!

A kisebb-nagyobb sikerek mellett édesanyjával együtt a szenvedésekből is korán kiveszi részét. Sok gondot okozott különösen a ruhák előteremtése. Délelőtt varrtak, este játszottak. Igen gyakran a szabadjegyek árán szerzett kölcsönruhákat alakították át a színpadra, mert bizony a ruhatár igen szegényes volt.

Blaha Sándor egy épen Székesfehérváron állomásozó dsidás-ezred zenekarának volt a karmestere s egyben a szabadkai színházban ő ügyelt fel a zenészek munkájára. Képzett muzsikus lévén, csakhamar felismerte a fiatal színésznő hangjában rejlő kincsesbányát. Addig-addig bírálgatta képességeit, míg maga vállalkozott arra, hogy énekelni tanítja. Megtanította a kottára s ő készítette elő minden szerepére. Ez az állandó együttlét vonzalommá, majd szerelemmé fejlődött. Végül is a meglett katonatiszt (a helybeli hegyes nyelvek szerint az „öreg“) feleségül kérte a 15 éves, bájos színésznőt.

Blaha atyai szeretettel bánt nejevel. Komoly, becsületes, jószívű ember volt, aki egy rövid időre megkönnyítette a kis színésznő sorsát. Sokat köszönhet neki Blaha Lujza. Minden szabad idejét neje képzésére fordította — s mivel maga német volt — német énekesnőt akart belőle faragni. Hál' Istennek nem sikerült, bár a helyes menyecske egy alkalommal, a Szabadkán időző katonatisztek előtt igen szépen énekelt németül. Itt látta meg őt Szabó József, a debreceni színház igazgatója, aki nyomban 100 forintos gázsival szerződést ajánlott neki, sőt kérésére férjének is. Így került Blaháné Debrecenbe — a német dal segítségével.

A debreceni 4 év kezdete Blaháné igazi sikereinek. Nyaranta átrándultak Nagyváradra is. Mindkét város közönsége osztatlan lelkesedéssel kísérte a fiatal művésznő sikereit, aki nemcsak színi kegyence, hanem egyszersmind a társaséletének is egyik kedves, köztiszteletben álló alakja lett. Mindenki csak a szép Blahánéről beszélt s amerre járt, mindenütt tömjéneztek.

A sors azonban életének erre a napsugaras szakaszára is juttatott bánatfelhőt. Mellbetegségben szenvedő férje legodaadóbb, legönfeláldozóbb ápolása ellenére is 1869. őszén meghalt. Ott van a sírja a debreceni temetőben s minden évfordulón feldíszítette, azt a hú hitves koszorúja.

A szeretett férj halála nagy változást jelentett Blaháné életében, melyről „Életem naplójá“-ban így emlékezik meg:

„Szegény uram ott aluszik a debreceni temetőben, de nekem kacagnom, nótáznom, vigadnom kell tovább — a közönség mulattatására.

Ezen szomorú hangulatom is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy kedvemet elvegye az operettől. Komolyabb dologra vágyakoztam és megszerettem a népszínművet, amely inkább dráma, mint komédia. Olyanok ezek a parasztasszonyok, parasztleányok, mint mi: húsból és vérből valók, van eszük, van igen sok bánatjuk és igen kevés örömük. Minden alakja a népszínműveinknek ilyen és csak magamat kell adnom, hogy igazképen ábrázoljam őket. A bús magyar dalok szivemből

fakadnak és gyakran azon veszem észre magamat, hogy a közönséget akartam mogoráztatni s magam pityergék.

Azzal, hogy én *megszerettem a népszinművet*, a közönség is megszerette azt és most már leginkább csak azt játszottunk. Az operett inkább lett a műsorunkon, a dráma és a népszinmű gyakoribb.“

Igy ír Blaháné. Neve már ismert volt az egész országban. A budapestiek figyelme is ráterelődött, sőt mind gyakrabban lejártak Nagyváradra, hogy őt lássák. Egy alkalommal Zichy Jenő gróf nézte meg a játékát. A gyönyörű, friss kedvvel játszó asszony eredetiségével, csengő hangjával rendkívül megnyerte tetszését. Nyomban az előadás után felment a színpadra s nem is jött le onnan, míg Blaháné szavát nem adta, hogy a Nemzeti Színház meghívását elfogadja. Nagy dolog volt ez: bejutni a Nemzetibe! Blahánét azonban még a szokásos vendég-szereplés alól is felmentették s azzonnal szerződtették.

Ment is. Bár nehezen vált meg a hűséges debreceniekől, akik csak azzal kárpótolhatták veszteségüket, hogy büszkén mondogatták: „Mi neveltük Blahánét — Budapestnek!” 1871. május 7-én, vasárnap mutatkozott be Blaháné a Nemzeti Színházban. A „Tündérlak Magyarhonban” Marcsáját játszotta. Mikor a színpadon megjelent, tapsorkán, éljenriadalom fogadta, a zenekarból pedig egymás után adogatták fel a debreceniek virágbokrétáit. (Pedig kifütyülést ígértek neki, ha elhagyja Debrecent!)

Blaháné azonnal megnyerte a fővárosi közönség szeretetét. Kedves alakja, mosolygós arca, hamiskás fekete szeme belevésődött mindenkinek a szívébe. Hát még amikor rágyújtott nótáira! Mindenki érezte, hogy ennek a kis vidéki színésznőnek a szerződtetése nagy jelentőségű a magyar népszinmű fejlődésében.

Művészete azután itt virágzott ki teljes pompájában. Éneke, játéka egyre tökéletesedik s a magyar színjátszás remekévé lesz. Minden fellépése egy-egy diadal volt, mely életet adott színházának s sikert biztosított a daraboknak. Néhány év múlva már két színnázban játszik. Ebben az időben a népszinművekkel aratja a legnagyobb diadalait, „A falu rossza”, „Sárga csikó”, „Vereshajú”, „Csikós”, „Betyár kendője”, „Tót leány”, „Gyimesi vadvirág”, a „Tolonc”, „Kintornás család”, „Peleskei nótárius” stb. „*parddés szerepeiben*.” A népszinmű ezt a változatát szinte egymaga teremti meg és a „Tündérlak Magyarhonban” népmesészerű, naiv szerelmes, kis leánykájától a „Falu rossza” Finum Rózsijáig, a „Piros bugyelláris” tűzről pattant menyecskejéig a magyar lélek minden báját, beszédének zengő szépségét, a magyar dal ezerféle változatosságát megnemesítve tükröztette vissza a színpadon. Méltó partnere — szinte gondviselésadta tanítómestere volt Tamási József, akinek már delelőjét ért művészete hatása alatt a kis debreceni bimbó boszorkányos gyorsasággal nyilott ki nem is rózsává, de egy egész, tüneményes virágbokrétává!

De nemcsak népszinművekben látjuk őt ragyogni. Sikert-sikerre halmoz az operettekben is. Így a ma is műsoron lévő „Cornevillei hangok”, a „Suhanc” a rádióműsoron nem rég felújított „Náni” és sok-sok idegen, meg magyar operettben. Népszerűsége páratlan az egész

országban. Ünnepe, ha fellép. Ha pedig a vidéken szerepel, bandériumok, diszküldöttségek fogadják és diadalmenetben kísérik városról-városra.

Híre külföldre is eljut. A bécsiek nem is nyugodtak addig, míg nem láthatták őt. Kétszer járt náluk: először az uralkodópár ezüstkodalma alkalmával rendezett díszelőadáson, másodszer a Népszínház vendéjjátéka alkalmával. A német képeslapok tele voltak arcképeivel. Az utóbbi alkalommal a „Piros bugyelláris“ Török bírónéja parádés szerepében mutatkozott be. Mikor kiperdült a színpadra, a jó bécsiek áilva, zúgó tapsviharral köszöntötték. Kifogott kocsiban vitték szállására s garmadával kapta a virágot. Bécsi szereplése után kapta a legtöbb és legfényesebb ajánlatokat külföldi turnéra, sőt Amerikába is csalogatták, de ő mindvégig megmaradt magyarjainak.

1881-ben családi életében történt változás. Második férjétől, Zsoldos Sándortól véglegesen elvált és ekkor ment férjhez báró Splényi Ödönhöz. Hálaképen azonban mindvégig Blahánénak nevezte magát a színpadon.

1894-ben a Várszínházban szerepelt s e színházat igazán csak az ő varázsos egyénisége tartja életben. Sőt tehetségének egy új oldalát mutatja be, nagy érdeklődést keltve: Blaháné, mint drámai színművésznő. Eljátszotta Rózsi szerepét a „Cigány“-ban, majd a szentimentális német „Tücsök“ c. darabban arat osztatlan elismerést. Ki tudja, hová jutott volna, ha ezen az úton tovább halad?

Hanem a sors ismét visszavezette őt a bokorugrós, kackiás, piros-csizmás menyecske szerepekhez. A Népszínház régi fényét még egyszer fel is ragyogtatta. Azonban a népszínművek már veszíteni kezdtek vonzóerejükből s amikor az anyagi gondokkal küzdő Vidor Pál öngyilkos lett, vele meghalt az anyagi gondokkal küzdő Vidor Pál öngyilkos is egyre szűkül. Gondoskodtak azonban, hogy a nagy művésznő sorsa biztosítva legyen s így 1901-ben kinevezték a Nemzeti színház örökös tagjának; Ófelsége a király pedig koronás arany érdemkereszttel tüntette ki. Az egész ország üdvözölte Blahánét.

A következő években már mint „örökös tag“ szerepelt Blaháné, Tamási helyett Rózsahegyivel, „akinek — mint a nagyasszony mondja, — ha a nótázása nem is, de a szeme, meg a zamatos magyar játéka egyenesen az én drága, régi partneremre emlékeztetett.“ Nagy örömmel játszott Gárdonyi „Bor“ c. darabjában, sőt tőle még több szerepet is várt, mert igen megszerette írásain keresztül.

1908. január 10-én ünnepelte meg Blaha Lujza asszony a Népszínház színpadán páratlan művészi pályájának 50 éves jubileumát. A „Piros bugyelláris“ Török bírónéját játszotta.

A színpadon való megjelenését kerek 6 percig tartó tapsorkán és éljenzés követte. Az első felvonás után ismét felcsattant a taps. Blaháné megilletődve, a függönybe kapaszkodva rövid beszédet akart mondani: „Hálásan köszönöm ezt a páratlan szeretetet . . .“ Többet nem tudott mondani, mert könny toluít szemébe. A díszelőadást kedves ünnepség követte, melyen több szónok üdvözölte Blahánét. Különösen a fiatal Pázmán Ferenc tett ki nagyon magáért. Stenori hangon szavalt: „Te

vagy a nemzet csalogánya. . . Te vagy nemzetünk egének soha ki nem alvó fátylaja. . . Te vagy a mi büszkeségünk. . .“ A beszédek végén Blaháné meg is kérdezte Pázmánt: „Mondja kedves, maga, aki oly fiatal és mindig jókedvű ember, miért mondott olyan szörnyű komoly beszédet?“ Pázmán zavarba jött, de némi gondolkodás után így felelt: „Csak azért méltóságos asszonyom, hogy elmondhassam majd az unokáimnak: lássátok, rajkók, milyen nagy ember volt a ti nagyapátok, ő még Blahánét is letegezte*).

1909-ben Móríc Zsigmond realisabb népszínművében, „Sári bíró“-jában csillogtatja művészetét, majd az „Aranyos öregek“ben. A „Nagymama“ c. zenés, táncos színművel lépett azután Blaha Lujza asszony az idősebb színművésznőknek megfelelő harmadik és egyben utolsó szerepkörbe. 1912-ben Bécsben is bemutatták a „Nagymama“-t s a bécsi közönséget elbűvölte Blaháné palotása.

Ez volt utolsó zajosabb sikere. A háborús s a forradalmak alatt már visszavonultságban élt rokonai és emlékei között. Néha még fellépett a színpadra, így a sokat emlegetett „Matyólakodalom“-ban, majd 3 évvel ezelőtt a színészek nyugdíjintézete javára rendezett előadáson látták őt a színpadon hívei hófehéren, drágán, kedvesen és felejthetetlenül.

1925 októberében ágyának esett. Később híveinek nagy örömeire felkelt ugyan, de csak rövid időre. A lapok nap-nap után megemlékeztek állapotáról, de mindegyre aggasztóbb híreket közöltek felőle. A magyar városokból küldöttségek jöttek betegágyához, hogy imádkozzanak érte. Hiába, a „nemzet csalogánya“ 1926 január 18-án, délelőtt 11 órakor meghalt. Csendesen, fájdalom nélkül röppent el a lelke.

Nem tudom, megéreztettem-e eléggé Blaha Lujza nagyságát? Hiszen szépségét, kedvességét bámulni, játékát csodálni, csengő dalait élvezni lehetett — de értékelni, nagyon nehéz! Nehéz különösen nekünk, fiataloknak, akik számára csak meghalt Blaháné. Hiszen azoktól, akik számára élt, akik látták őt s gyönyörködtek benne, akiket elbájolt és lángragyújtott (s akiket mindezért úgy irigyelünk), azok bizonyára még sokat fognak beszélni róla. Az ő neve mélyen bele van írva azok emlékezetébe!

Én csak egyszer láttam Blahánét. Azaz nem is Blahánét, csak a koporsóját, amikor temették őt a Nemzeti Színház előcsarnokából. De akkor láttam, hogy ki volt Blaha Lujza! Az a hatalmas tömeg, amely elkísérte utolsó útjára, megmutatta nekem. Láttam ott egy öreg, kopottas anyókat, aki könnyezve, elfojtott zokogással tette oda egyszerű koszorúját a Nagyasszony lábaihoz. Ott láttam a 20—30 év előtti Pest legkülönfélébb alakjait A koporsó mellett Gömör-Kishont vármegye díszküldöttsége bucsúztatta el nagy földijét. Eljöttek régi színésztársai is, így a 90 éves Kassai Vidor; a koporsón ott díszlett Pálmay Ilka, Kúry Klára koszorúja. Egymás után hangzottak el a gyászbeszédek, amelyekben mint a „nemzet csalogányát“, a magyar Budapest megteremtőinek egyikét, a magyar színművészet eszményi megteremtőjét emlegették. Azután megindult a koporsó utolsó útjára. Kossuth, Jókai

*) Pesti Hírlap, 1926.

temetése volt ehhez hasonló! Kétszáz cigány kísérte őt kedvenc nótáival: „Kitették a holttestet . . .“ „Lehullott a rezgő nyárfa“ . . .

Mintha csak a magyarság szívéből szakadt volna fel a nóta utolsó sora: „Isten hozzád édes, Isten hozzád kedves“ . . .

A pacsirta felröppent a magasba, el veszett a felhők sűrűjében: Bájos alakja ellebegett előttünk, mind meszebb-meszebb szállt, míg a távolba elveszett. Utána nézünk és tudjuk: sohasem kerül vissza a Földre. Egy kedves emlék maradt utána a földön s egy koporsóval több van a föld alatt, Blaháné piheni benne egy dicsőségtől ragyogó élet sok-sok fáradságait, szenvedéseit. Isten veled Blaha Lujza, kis pacsirtája a boldog „nagy Magyarország“nak!

KÖNYVSZEMLE.

Mohácsi emlékkönyv 1526—1926. Elviharzott nagy csaták porából nő ki az emlékezet és a népek új sorsa. A magyarság önmagára emlékszik vissza szenvedéseiben, mint a tékozló fiú. Vért tékozlott, de maradt még forró, szerető vér, mert különben nem emlékeznék ilyen fájdalmasan, ilyen valóságosan. Élek, mert szenvedek, írta Madách. A történelmi időknek akárcsak képzeleti felidézése is győzelem a halálon, győzelem saját halálunkon. Egy nép addig él, amíg emlékezik. A kairói útcasarki fellah datolyaárús nem emlékszik népe történelmére. Ezért az egyiptomi nép történelmileg halott.

Ugyanaz oknál fogva nem akar és talán nem is tud a magyarság, mint élő nép szakítani múltjával. Sőt történelme legsajgóbb lapjai fölött mereng legszívesebben. Hisz azok a legtanulságosabbak.

A mohácsi emlékünnepek után most jelent meg a Magyar Történelmi Tursulat megbízásából Bukinich Imre egyetemi tanár, neves történetírónk szerkesztésében egy díszkötésű album: „Mo-

hácsi emlékkönyv 1526.“ (Bpest, Egyetemi nyomda.) Tizenkét tudós tizenkét szép értekezését foglalja magában sok egykorú rézmetszettel, ábrával, tereprajzzal, elgondolkoztató arcképpel. Külön-külön tanulmány foglalkozik a csata előtti belpolitikai viszonyokkal, Magyarország és a szentszék viszonyával, az európai diplomáciával, a hadtörténelmi rekonstrukcióval, a csatáról szóló emlékérméssel, a helyszíni ásatások eredményeivel. Dr. Rédey Tivadar azt vizsgálja, hogy költészetünkre milyen befolyással volt Mohács. Dr. Solymossy-Sándor pedig „Mohács emléke a néphagyományban“ címmel értekezik. A többiek közt talán még a fiatal Pukánszky Béla dr. egyetemi előadót emeljük ki („Mohács és az egykorú német közvélemény“), aki az utóbbi években jelentős szakirodalmi munkásságot fejtett ki. Pukánszky szlovenszki származású és iskoláit a pozsonyi liceumban végezte, ahol szép hegedűjátékáért is még emlékezni fognak rá.

A mohácsi emlékkönyv rend-